

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ҚАРШИ МУҲАНДИСЛИК-ИҚТИСОДИЁТ ИНСТИТУТИ

**“ТИҚХММИ” МТУнинг ҚАРШИ ИРРИГАЦИЯ ВА
АГРОТЕХНОЛОГИЯЛАР ИНСТИТУТИ**

**ЎЗБЕКИСТОН ХОТИН-ҚИЗЛАР ҚЎМИТАСИ “ОЛИМА”
УЮШМАСИ**

**МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ
ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА
МАДАНИЯТИ**

**Халқаро илмий-амалий конференция материаллари
2022 йил 14 май**

Қарши – 2022

тумор қилиб тақиб юрган одам осмондаги қайсидир юлдузни ўзининг ҳомийси ёки ҳимоячиси деб ҳисоблаган. Плакеткадаги олов шуъласи илоҳий образ эканини исботлайди ва мазкур терракота тумор сифатида тақиб юрилган. Тумор эса оила фаровонлигини таъминлаш учун ҳосилдорликка бағишланган. Терракотадаги шахсининг қўлидаги қуроли зардуштийлик динидаги ёвузлик маъбуди Ангро Манудан ҳимоя қилиш қуролидир.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

1. Мешкерис В.А. Согдийская терракота. – Душанбе: Дониш, 1989.
2. Сулайманов Р.Х. Древний Нахшеб. – Ташкент, 2000.
3. Даркевич В.П. Художественный металл Востока VIII-XIII вв. – М.: Наука. 1976.
4. Толстов С.П. Древней Хорезм. Опыт историко-археологического исследования. – М., 1948.
5. Кабанов С.К. Две терракоты из долины Кашкадарьи. // ИМКУ, вып. 2. – Ташкент, 1962.
6. Кабанов С.К. Культура сельских поселений Южного Согда III-VI вв. – Ташкент, 1981.
7. Gray Louis H. The foundations of the Iranian Religions. Being a series of the Ratanbai Katrak Lectures delivered at Oxford. Bombay: Kitab Mahal, 1925.
8. Белинский А.М. Вопрос идеологии и культуров Согда (по материалам Пенджикентских храмов) // Живопись древнего Пенджикента. – М., 1947.
9. Пугаченкова Г.А. Ремпель Л.И. Выдающиеся памятники изобразительного искусства Узбекистана. – Ташкент: Изд-во худ. лит-ры. 1960.

**VIII – XII АСРЛАРДА ЎРТА ОСИЁ ШАҲАРЛАРИДА КАСБИЙ ЎЗЛИКНИНГ
ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ**

Ш.П.Тошева – ЎЗР ФА Миллий археология маркази илмий ходими

***Аннотация:** Ушбу мақолада Ўрта Осиёда ислом дининг ёйилишидан бошлаб ривожланган ўрта асрларгача бўлган давр ичида минтақа аҳолисининг ўзликларида, хусусан, касбий ўзлигида ҳунармандчилик билан боғлиқ ўзгаришлар тўғрисида сўз боради. Қарийб беш юз йиллик давр мобайнида Ўрта Осиёнинг йирик шаҳарларидаги ерлик аҳолининг, айниқса, ҳунармандларнинг янги мафкурага мослашган ҳолда қадимий маҳаллий ва исломий анъаналарни ўзаро омухталаштирган ҳолда ҳунармандчиликни янги босқичга олиб чиққанликлари таҳлил қилинади.*

***Калит сўзлар:** Ўрта Осиё, шаҳар, ислом, анъаналар, ўзлик, миллий, этник, касбий ўзликлар, ҳунармандчилик, қосиблар.*

Психолог олимларларнинг фикрига кўра, замонавий жамиятда иқтисодий инкирозлар касбий соҳага таъсир қилади, чунки кўп одамлар одатдаги иш жойини йўқотадилар ва ўзларининг касбий интилишларини амалга ошира олмайдилар. Касбий ўзига хосликни йўқотиш касбий маргинализм феноменини келтириб чиқаради. Бу касбий ролда иштирок этмаслик, ўзини ўзи инкор этиш, касбнинг шахсий аҳамиятини йўқотиш билан тавсифланади. Касбий маргинализм феномени жамият учун хавфлидир, чунки унинг белгилари касбий фаолият сифати ва самарадорлигининг пасайишига олиб келади. Кенг миқёсдаги касбий инкирозлар эса, оммавий равишда бутун жамиятнинг етуқлик даражасини пасайтиради, хусусан, унинг инкирозларини кенгайтириб ўзига хос "шафқатсиз доира"ни ташкил қилади.

Оддийгина иқтисодий бухронлар касб ҳунар вакилларининг иш фаолиятига ва пировард натижада жамият ҳаётига шу қадар таъсир қилар экан, кенг ҳудудларга чўзилиб кетган Ўрта Осиё шаҳарларининг араблар томонидан истило этилиши, маҳаллий аҳоли учун бутунлай ёт, янги мафкура, янги дин – исломнинг, янги тил – араб тилининг жорий этилиши ҳунармандларнинг касб корига, уларнинг иш жараёнига қандай таъсир ўтказди, янги мафкурани қабул қилиш қай тарзда кечди, деган саволлар ҳамма давр тарихчиларини қизиқтирган.

Аввало шуни қайд этиш керакки, араблар келишидан олдин Ўрта Осиёда бирор бир дин давлат дини даражасига кўтарилмаган бўлиб, кенг маънода диний бағрикенглик ҳукм суларди. Шаҳарларда буддистлар зиёратгоҳлари, оташпарастлар ибодатхоналари, христианлар черкови ёнма-ён фаолият кўрсатган. Эрон ва Византия каби яққа дин ҳукмрон бўлган мамлакатлардан қувғинга учраган турли мазҳаб ва дин вакиллари ҳам Ўрта Осиё шаҳарларида кўним топишган. Араб истилолари даврида шаҳарлар вайрон бўлди, ёқиб юборилди, аҳолининг катта қисми, жумладан, ҳунармандлар қирилиб кетди. Араблар маҳаллий аҳолига тиқиштирилган янги дин устидан назорат ўрнатиш мақсадида маҳаллий аҳоли хонадонларига мажбурий равишда араб жангчиларини жойлаштиришди.

VIII аср ўрталаридан бошлаб араблар истилосининг ҳалокатли оқибатлари бартараф этилгандан сўнг, Мовароуннаҳрда аста-секинлик билан ишлаб чиқарувчи кучлар орта борди.

Араблар ислом мафкураларини сингдириш учун ерли аҳолига музыка асбоблари, олтин ва кумушдан ишланган идишлар, болалар учун сополдан турли ҳайвонлар шаклида ишланган ўйинчоқларни ишлаб чиқариш ва бозорларда сотиш, эркакларга ипакдан тикилган қимматбаҳо кийимлар кийишни таъқиқлаб қўйишган. Кўринадик, VIII асрдаги ижтимоий-иқтисодий воқелик ўша давр ҳунармандларининг касбий фаолиятига алоҳида талаблар қўйганди. Бу талабларнинг ўзига хослиги ҳунарманддан билим, тажриба ва оригинал ечимлар талаб қиларди. Табиийки, араблар келишидан олдин ҳам шаҳарсозлик, меъморчилик, савдо-сотиқ ва ҳунармандчилик соҳаларида бой маданий анъаналар меросхўри бўлган Ўрта Осиё ҳунарманд усталари мавжуд ҳолатдан чиқиш йўллари кидирганлар.

Манбаларда қайд этилишича, ислом руҳонийлари томонидан қуйилган таъқиқлар қисман бажарилган бўлса, қисман четлаб ўтилган ёки янги бир ҳунар турининг жадал суратда ўсишига олиб келган. IX-X асрларга келиб, кулоллар ўз касб-корларига ижодий ёндошган ҳолда, Варахша ва Панжикент девор расмлари учун хос бўлган ўткир контраст рангларнинг қадимий комбинацияларини сирланган сопол буюмларнинг безакларига кўчиришга муваффақ бўлишган. Шунингдек, 6-7-асрлардаги металлларда ёпиқ ва очиқ шаклларда безак ясашнинг машҳур схемасини ҳам сирланган сополларнинг безакларида фойдаланишган.

IX-X асрларда эпиграфик тасвирлар ўларок, араб тилида узун ҳикматли иборалар ва тилаклар ёзилган сирланган идишларни маънавий қадрият ва оилавий бойлик тимсоллари сифатида хонадонларда сақлаш ва ишлатиш урфга кирган бўлса, XI аср бошларига келиб, бутунлай стилизатсия қилинган ва унинг ўрнини безак элементлари эгаллаган. Бу давр бадиий ҳунармандчилигида безакли нақшлар ва улар комбинацияларининг бойлиги, ранглар ва сирларнинг жўшқин жилоси, оммавий ишлаб чиқариш характери билан уйғунлашиб, уни амалий санъатнинг соф халқ тармоғига айлантирди. Бу кулолчиликда этник жамоани ва шунга мос равишда Ўрта Осиё минтақасининг йирик тарихий-маданий ҳудудлари аҳолисининг эстетик талаблари хусусиятини акс эттириши билан характерланади ҳамда бир қанча маҳаллий мактаблар мавжудлигидан дарак беради. Бу даврда Ўрта Осиёда яшаган турли-туман халқларнинг мафкуравий ғояларининг хилма-хиллиги ҳамда

Сомонийлар томонидан диний ақидаларнинг маълум даражада либераллаштирилгани диний таъқиқларни бироз юмшашига олиб келди. Натижада мусулмонлар билан бирга, зардуштийлар, несториан христианлари, яҳудийлар, манихейлар, жамоалари тинч-тотув яшаганлар. IX – XI асрларда кулолчиликда усталар объектив воқеликни тасвирлаш каби қадимги анъаналарни давом эттирган ҳолда, ўз маҳсулотларини маҳаллий фауна тасвирлари билан безаганлар. Улар қушлар, балиқлар, кўчқор, от, туя, шер, жайрон каби зооморфик тасвирларни кенг қўллаганлар. Буларнинг барчаси амалий санъатнинг ривожланишида ғоявий-маданий муҳитни таъминлаган.

Археолог олимларнинг тадқиқотлари шуни кўрсатдики, тирик мавжудотлар қиёфасини тасвирлаш ислом динининг мавқеи билан боғлиқликда кечган. Яъни, Халифалик қудартли бўлган VIII асрларда тирик мавжудотлар санъат объекти сифатида мавжуд бўлишни тўхтатган, мавжуд яратилган асарлар аёвсиз йўқ қилинган.

Бир сўз билан айтганда, IX - XII асрлар ҳунармандчилиги ва амалий санъатида усталар кўп асрлик анъанавий тажрибаларни давр талабига мослаган ҳолда, унга ўзларининг инновацион ёндашувлари ва юксак маҳоратларини қўшиб, янги босқичга кўтара олдилар.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

1. Бартольд, В. В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия // В.В. Бартольд. Сочинения. В 9 и томах. Т. I. – М.: Наука, 1963.
2. Беленицкий, А. М., Бентович И. Б., Большаков О. Г. Средневековый город Средней Азии. – Л.: Издательство: Наука, 1973.
3. Большаков, О. Г. Ислам и изобразительное искусство // Труды Гос. Эрмитажа. Т. X. – Л., 1969.
4. Дементий Л.И. Проблемы профессиональной идентичности и маргинальности в ситуации сознательной смены профессии (на примере получения второго высшего психологического образования).
5. Илясова С. Р., Ильясов, Дж. Я., Имамбердиев, Р. А., Исхакова, Е. А. “Нет блага в богатстве...” Глазурованная керамика Ташкентского оазиса IX – XII веков. – Москва: Фонд Марджани, 2016.
6. Мирзаахмедов, Д. К., Мирзаахмедов, С.Д. Узбекистан. // Религии Центральной Азии и Азербайджана. Т. V. Ислам. – Самарканд: МИЦАИ, 2020.
7. Наршахий Мухаммад. Тарихи Бухара (перевод, комментарии, примечания Ш. С. Камолиддина). – Ташкент, 2011.
8. Поварёнков Ю. П. Психологическая характеристика профессиональной идентичности. Кризис идентичности и проблемы становления гражданского общества // Сборник научных трудов. – Ярославль: ЯГПУ, 2003.
9. Пугаченкова, Г. А. На путях познания художественного наследия Средней Азии. // Изобразительное и прикладное искусство. – Ташкент: Издательство Фан, 1990.
10. Ташходжаев, С. Ш. Художественная поливная керамика Самарканда IX-начало XIII вв. – Ташкент: Издательство Фан, 1967.

20.	<i>Тошева Ш.</i>	<i>VIII – XII асрларда Ўрта Осиё шаҳарларида касбий ўзликнинг ўзига хос хусусиятлари</i>	80
21.	<i>Омонов А.</i>	<i>Қизилолма 2 – илк палеолит даври ёдгорлигининг тош индустрияси ва маданий-даврий хусусиятлари</i>	83
22.	<i>Ғофуров Ж.</i>	<i>Илк ўрта асрларда Уструшонада қишлоқ турар жойларининг ривожланиш омиллари хусусида</i>	88
23.	<i>Сулайманова С.</i>	<i>Илк ўрта асрларда Сугд шаҳарлари шаҳарсозлиги</i>	91
24.	<i>Хўжаёров А.</i>	<i>Насаф шаҳрининг Марказий Осиё цивилизациясидаги ўрни</i>	94
II – ШЎҒБА. ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИ МАВЗУСИНИНГ МАНБАШУНОСЛИГИ ВА ТАРИХШУНОСЛИГИ			
25.	<i>Козлов К.</i>	<i>История Туркестанской епархии русской православной церкви (1871–1917) в современной историографии</i>	99
26.	<i>Рашидов О.</i>	<i>Жадид гояларининг большевиклар мафкураси танқид нишонига айланиши</i>	108
27.	<i>Темиров Ф.</i>	<i>Ўзбекистонлик жангчиларнинг фашизмни тор-мор этишидаги жасоратлари</i>	110
28.	<i>Бобожонова Ф., Элмуродова Н.</i>	<i>Ўзбекистон тарихи ва маданиятини ўрганишда Бухоро мадрасаларининг манбашунослиги ва тарихшунослиги</i>	114
29.	<i>Муртазова С.</i>	<i>Ўзбекистонда мусиқа маданияти ва таълим тизими тарихи масаласининг назарий-методологик асослари</i>	118
30.	<i>Хошимов С.</i>	<i>Ўзбекистонда совет ҳокимияти қатагон сиёсатининг хориж тарихшунослигида ёритилиши</i>	122
31.	<i>Эркаев Э.</i>	<i>Ўзбекистон пахтакорларининг галабага қўшган ҳиссаси тарихидан. (1941-1945 йиллар)</i>	125
32.	<i>Ҳакимов А.</i>	<i>Фарғона водийси урбанизация жараёнлари тарихшунослиги (Андижон шаҳридаги Чордона ва Сарвонтепани археологик ўрганилиши)</i>	130
33.	<i>Норматов Ш.</i>	<i>Фарғона водийсининг ёзма манбалар тарихшунослиги</i>	134
34.	<i>Тўхтаева Р.</i>	<i>Ўзбекистонда молия кадрларини тайёрлаш тизими ҳолати (XX асрнинг 50-йиллари)</i>	136
35.	<i>Тошпўлатов</i>	<i>Туркистонда илк тиббий таълим муассасалари тарихи тарихшунослиги</i>	139
36.	<i>Орзиев М.</i>	<i>Россия империяси истилоси даврида Бухоро-Афғонистон муносабатлари хусусида</i>	145
37.	<i>Б.Кўчаров Ж.</i>	<i>Бухоро руҳонийларининг темурийлар даври ижтимоий-сиёсий ҳаётга таъсири</i>	149
38.	<i>Умарова М.</i>	<i>Амир Шохмурод даврида таълим тизимида қўлланилган муҳим дарслик ва адабиётлар</i>	155
39.	<i>Жалилов И.</i>	<i>Ўзбек анъанавий ўйинлари тарихи манбашунослигига баъзи чизгилар (Қашқадарё воҳаси мисолида)</i>	159
40.	<i>Қудратов Ш.</i>	<i>Бухоро амирлигидаги қорақўл тери таназзули</i>	161

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИ

**Халқаро илмий-амалий конференция материаллари
2022 йил 14 май**

Bosishga ruxsat etildi: 13.05.2022 y.
Ofset qog'oz. Qog'oz bichimi: 60x84 1/16.
“Times New Roman” gar. Ofset bosma.
Hisob nashriyot t.: 28,22. Shartli b. t.: 28,30.
Adadi: 20 nusxa. Buyurtma№ 14

QarMII kichik bosmaxonasida chop etildi.
180100. Qarshi shahri, Mustaqillik ko'chasi, 225 – uy.
Telefon 91-466-80-32.